

ВИНОГРАДОВА С. О.,
здобувач кафедри
адміністративного і кримінального
права юридичного факультету
(Дніпропетровський національний
університет імені Олеся Гончара)

УДК 343.98

ВИКОНАННЯ (ВІДБУВАННЯ) ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЗАСУДЖЕНИМИ ЖІНКАМИ (ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Стаття присвячена аналізу кримінального та кримінально-виконавчого законодавства. Визначено правове становище та особливості виконання покарання у виді позбавлення волі щодо засуджених жінок, які є вагітними та мають при собі малолітніх дітей. Здійснено аналіз відповідності змісту та сутності правових норм основних напрямів реформування системи виконання покарання стосовно жінок, засуджених до позбавлення волі.

Ключові слова: *правове регулювання, правовий статус, злочин, відповідальність, покарання.*

В научной статье на основании анализа криминально-исполнительного законодательства определено правовое положение и особенности исполнения наказания в виде лишения свободы относительно осужденных женщин, которые являются беременными и имеют при себе малолетних детей. Проведен анализ относительно соответствия содержания и сути правовых норм основных направлений реформирования системы исполнения наказаний относительно женщин, осужденных к лишению свободы.

Ключевые слова: *правовое регулирование, правовой статус, преступление, ответственность, наказание.*

Based on the analysis of criminal and criminal-executive legislation to define the legal status of performance and features (serving) a sentence of imprisonment with respect to women prisoners who are pregnant and carry a small children; analysis on the conformity of the content and substance of the rule of law main areas of reform of the penal system with respect to women sentenced to imprisonment.

Key words: *legal status, crime, responsibility, punishment.*

Вступ. З набуттям чинності нового Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) [1] набуло більшої чіткості правове регулювання як питань посилення правового статусу засуджених осіб взагалі, так і засуджених жінок, які є вагітними та мають дітей віком до трьох років зокрема. Той факт, що жінка займає особливе місце в суспільстві, оскільки є матір'ю, берегинею сім'ї, зумовлює й особливі вимоги, які суспільство застосовує до неї, а також пояснює ту шкоду, яку завдає суспільству жіноча злочинність, яка сьогодні характеризується новими відмінними особливостями та якостями – підвищеною жорстокістю, агресивною спрямованістю, насильницькими засобами вирішення конфліктних ситуацій, підготовкою, продуманістю злочинних дій, залученням до злочинів власних дітей. Інтенсивне зростання жіночої злочинності відбувається на фоні нарощування таких маргінальних явищ, як пияцтво, алкоголізм, наркоманія, проституція,

торгівля людьми, що необхідно враховувати під час проведення виховної роботи в період відбування покарання.

Постановка завдання. Зважаючи на це, метою цієї статті є дослідження особливостей виконання (відбування) покарання у виді позбавлення волі засудженими жінками.

Результати дослідження. Під час перебування в місцях позбавлення волі руйнуються сім'ї, втрачаються родинні зв'язки. Так, приблизно 2/3 засуджених жінок зовсім не мають тривалих побачень із рідними, 40% – не отримують посилок і передач, навіть не листуються, 6% – не забезпечені житлом. Тому важливого значення набуває ефективна організація виховної роботи в колонії. Спеціалістами доведено, що тривале перебування жінок в ізоляції руйнує їх психіку, багато з них перебувають у депресивному стані, замкнені, байдужі до оточуючих, схильні до самогубства, інші, навпаки, стають агресивними, неврівноваженими, схильними до порушень режиму [2, с. 81–83]. У всіх колоніях створені кімнати психоемоційного розвантаження, психологи колоній проводять психодіагностичну та корекційну роботу, застосовують групові та індивідуальні заняття, тренінги із засудженими на підставі вивчення їх особистості за допомогою різних тестів, методик. Жінки, які потрапляють у місця позбавлення волі вагітними, а також матері-годувальниці, стикаються з великими проблемами, оскільки виправна колонія – далеко не ідеальне місце для виховання дитини, а розлучити маленьку дитину з матір'ю – це також не вихід зі становища, що склалося. Зрештою, засуджені жінки мають певні проблеми після звільнення, адже тавро «судимості» залишається за ними протягом усього їх подальшого життя. У міжнародних нормах та стандартах введено спеціальний термін «вразливі засуджені», тобто ті, хто із-за свого віку, статі, етнічного походження, стану здоров'я, правового та політичного статусу в результаті ув'язнення піддається більшому ризику щодо своєї безпеки та благополуччя [3]. Жінки завжди вважалися такою категорією. Саме з урахуванням вразливості засуджених жінок КВК України й передбачає певні особливості відбування ними покарання у виді позбавлення волі, що полягають у розширенні кола прав вагітних жінок, матерів-годувальниць та жінок, які мають дітей віком до трьох років. Вчинення злочину жінкою в стані вагітності за ст. 66 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [4] є обставиною, яка пом'якшує покарання, а кримінальне законодавство в більшості санкцій статей передбачає меншу кримінальну відповідальність для жінок, які мають неповнолітніх дітей. Тому засудження такої жінки до позбавлення волі може наставати лише у виняткових випадках та з урахуванням підвищеної небезпеки вчиненого злочину або особи.

Сутність та зміст цього покарання, його протиріччя розглядалися в працях С.І. Демент'єва, І.Г. Богатирьова, В.А. Єлеонського, І.І. Карпеца та інших. Безпосередньо проблемам виконання позбавлення волі стосовно засуджених жінок присвячені праці Ю.М. Антоняна, А.Б. Благи, В.А. Бадири, М.С. Басенко, М.Н. Голоднюк, І.О. Кирилової, І.В. Корзуна, В.О. Меркулової, А.Т. Потьомкіної, М.В. Стрюк, В.А. Серебрякової, Є.В. Середи, Л.О. Шевченка, Т.О. Шмаєвої, В.В. Федусік, Т.М. Явчуновської. Відповідно до ст. 18 і ст. 150 КВК України жінки відбувають покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними або полегшеними умовами тримання, колоніях середнього рівня безпеки та секторах середнього рівня безпеки виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання. У колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання направляються жінки, засуджені до позбавлення волі за злочини невеликої, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини. У виправні колонії цього виду переводяться жінки з виховної колонії з досягненням 18-річного віку для подальшого відбування покарання. Вони розташовані в таких областях: Донецькій (Приазовська і Сніжнянська), Дніпропетровській (Дніпродзержинська), Луганській (Червонопартизанська), Одеській (Чорноморська), Харківській (Качанівська), Черкаській (Уманська). У колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання відбувають покарання жінки, уперше засуджені до позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності, злочини невеликої та середньої тяжкості, а також жінки, переведені з колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання. Нині вони утримуються в колоніях Львівської (Галицька), Дніпропетровської (Орджонікідзевська) й Одеської (Ширяєвська) областей.

У виправних колоніях середнього рівня безпеки утримуються жінки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі, а також жінки, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або амністії. Перший сектор середнього рівня безпеки за новим кримінально-виконавчим законодавством був створений у Чернігівській колонії № 44 (м. Чернігів), нині такий сектор облаштований у Качанівській колонії № 54 (м. Харків).

Жінки, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі, утримуються в Чернігівській (м. Чернігів), Надержищинській (Полтавська область), Збаразькій (Тернопільська область) колоніях. Жінки, визнані інвалідами 1 або 2 групи, направляються до Дніпродзержинської виправної колонії Дніпропетровської області. У Мелітопольській виховній колонії Запорізької області відбувають покарання неповнолітні особи жіночої статі.

При колоніях для жінок створені лікувальні заклади для хворих на туберкульоз, дерматологічні та венеричні захворювання. За складом учиненого злочину приблизно 1/5 частину в колоніях становлять жінки, засуджені за умисне убивство; 5% – за умисне тяжке тілесне ушкодження, розбій; найбільша кількість жінок відбуває покарання за крадіжки – 35%; за хуліганство – 1%; за інші злочини – близько 30%, з них більшість жінок відповідає за злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків. Зазначимо, що традиційно на першому місці серед «жіночих» злочинів завжди були крадіжки та розкрадання. Особливістю жіночої злочинності в останні роки є підвищення кількості злочинів, пов'язаних із насильством. Проте саме в останнє десятиріччя, коли спостерігався різкий сплеск насильства, у жіночій злочинності відбувався й процес гуманізації як під час призначення, так і в процесі відбування покарання жінками. Ця політика в результаті спричинила абсолютне зменшення жінок, засуджених до позбавлення волі. Отже, виникла парадоксальна ситуація: послаблення карального впливу на злочинність жінок обумовило зворотню реакцію з їх боку – збільшення насильницьких злочинів.

Найбільшу кількість засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, становлять жінки віком від 30 до 40 років – 37%, жінки до 30 років – 34%, від 40 до 55 років – 21%, понад 55 років – на рівні 8%. Якщо розглянути характеристику засуджених жінок за освітнім рівнем, то вона буде такою: початкову загальну освіту мають 3% засуджених, базову загальну освіту – 25%, повну загальну освіту – 51%, початкову та незакінчену вищу – 17%, повну вищу – трохи більше 3%. Можна стверджувати, що порівняно з минулими роками освітній рівень тих, хто перебуває нині у виправних колоніях, став значно вищим. За сімейним станом: кожна п'ята жінка перебувала в зареєстрованому шлюбі, розлучені становлять приблизно 30%, удови – 8%, ніколи не були в шлюбі – 26%, у незареєстрованому шлюбі перебуває 16%. Нині у виправних колоніях перебуває понад 10% жінок, які мають дітей віком до 6 років, 15% – до 14 років, у 7% жінок діти перебувають у будинках-інтернатах, 3% – позбавлені батьківських прав. Із загальної кількості жінок, які відбувають покарання, працездатних – 95%, хворих на алкоголізм або наркоманію – більше 30% [5, с. 124].

Розглянемо правове становище вагітних жінок і тих, хто має дітей. Статтею 79 КК України передбачено можливе їх звільнення від відбування покарання ще на стадії постановлення вироку. Отже, у разі призначення покарання у виді позбавлення волі вагітним жінкам або жінкам, які мають дітей віком до 7 років, суд може звільнити таких засуджених від відбування як основного, так і додаткового покарання з встановленням іспитового строку в межах строку, на який, згідно із законом, жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами та до досягнення дитиною 3-річного віку.

Суд може покласти на жінку один або декілька обов'язків, передбачених ст. 76 КК України, попросити публічно або в іншій формі пробачення в потерпілого; періодично з'являтися для реєстрації в органи кримінально-виконавчої системи, повідомляти їх про зміну місця проживання, роботи або навчання, не виїжджати за межі України на постійне проживання без дозволу їх органу, пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших людей. Контроль за поведінкою цієї жінки покладається на органи кримінально-виконавчої служби.

Після закінчення іспитового строку суд, залежно від поведінки засудженої, або звільняє її від покарання, або направляє для відбування покарання, призначеного вироком. У разі, коли звільнена від відбування покарання з випробуванням жінка відмовиться від дитини, передасть її в дитячий будинок, зникне з місця проживання, буде ухилятися від виховання дитини, догляду за нею, не виконуватиме покладених на неї судом обов'язків або систематично вчинятиме правопорушення, що тягнуть за собою адміністративні стягнення та свідчать про небажання її стати на шлях виправлення, суд за поданням контролюючого органу направляє засуджену для відбування покарання згідно з вироком суду. Якщо засуджена в період іспитового строку вчинить новий злочин, суд призначає їй покарання за правилами, передбаченими ст. ст. 71 і 72 КК України.

На підставі ст. 83 КК України суд може звільнити від відбування покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі вагітних жінок і жінок, які народили дітей під час відбування покарання, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше 5 років за тяжкі та особливо тяжкі злочини, у межах строку, на який згідно із законом жінку може бути звільнено з роботи у зв'язку з вагітністю, пологами та до досягнення дитиною трирічного віку.

Відповідно до ст. 179 Кодексу законів про працю України [6] на підставі медичного висновку жінкам надається оплачувана відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами тривалістю 70 календарних днів до пологів і 56 (у разі народження двох і більше дітей та в разі ускладнення пологів – 70 днів) календарних днів після пологів із дня пологів. Тривалість відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами обчислюється сумарно та становить 126 календарних днів. Жінкам, віднесеним до 1–4 категорії осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, така відпустка надається тривалістю 180 днів. Вона надається жінкам повністю незалежно від кількості днів, фактично використаних до пологів. За бажанням жінки їй надається відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку з виплатою за ці періоди допомоги відповідно до законодавства. Тобто звільнення, передбачене ст. 83 КК України, може бути застосоване тільки в межах вказаних строків. Водночас ч. 2 та ст. 83 КК України передбачають і певні обмеження щодо цього звільнення. Так, не підлягають звільненню засуджені до позбавлення волі на строк більше п'яти років за умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини; особи, які не мають сім'ї або родичів, які дали згоду на спільне з нею проживання, або яка не має можливості самостійно забезпечити належні умови для виховання дитини. За наявності подібних обставин засуджені до позбавлення волі жінки направляються для відбування покарання в місця позбавлення волі на загальних підставах.

Адміністрація виправних колоній направляє засуджених жінок із вагітністю понад чотири місяці або жінок, які мають при собі дітей віком до трьох років, для відбування покарання у виправну колонію, де є будинок дитини. При цьому на кожну засуджену складається детальна характеристика, у якій робиться висновок про можливість надання їй надалі права проживання за межами колонії. Засуджені жінки, яким дозволено проживання за межами виправної колонії, користуються більш широким правами, які за своїм обсягом та змістом можна прирівняти до прав засуджених у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільницях соціальної реабілітації. Так, вони оселяються поблизу виправної колонії та перебувають під наглядом адміністрації колонії, можуть носити одяг, прийнятий у цивільному вжитку, мати при собі гроші та цінні речі, можуть без обмеження листуватися, одержувати грошові перекази, посилки й бандеролі, витрачати гроші, мати побачення з родичами та іншими особами, користуються правом вільного пересування по території, межі якої визначаються начальником виправної колонії, у разі пологів, хвороби засуджених або їхніх дітей вони можуть поміщатися в місцеві лікувальні заклади охорони здоров'я. Саме це й обумовлює можливість надання дозволу на проживання за межами колонії лише тим засудженим жінкам, які сумлінно ставляться до праці та дотримуються вимог режиму. Під час вирішення цього питання слід керуватися загальними вимогами, що висувуються до засудженої особи під час прийняття рішення щодо переведення до колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання або дільниці соціальної реабілітації. Надання такого дозволу є правом, а не обов'язком адміністрації установи [7, с. 367].

Засуджені жінки, які проживають за межами виправної колонії, та їхні діти віком до трьох років забезпечуються харчуванням, речовим майном за нормами, установленими для вагітних жінок та матерів-годувальниць, які перебувають у будинку дитини при виправних колоніях. За бажанням засудженої на період звільнення її від роботи їй та на її дитину може видаватись грошова компенсація за харчування й речове майно в установленому у виправній колонії розмірі. Після закінчення післяпологової відпустки адміністрація колонії влаштовує засуджених жінок, які проживають за межами колонії, на роботу на підприємстві виправної колонії або на контрагентських об'єктах. При цьому на таких жінок поширюються спеціальні правила, встановлені Кодексом законів про працю України для матерів-годувальниць. Адміністрація виправної колонії сприяє засудженим жінкам у влаштуванні їх дітей у ясла. За потреби на період робочого дня матерів їх діти можуть перебувати в будинках дитини при виправних колоніях.

Контроль за поведінкою таких жінок і жінок, які звільнені від відбування покарання з випробуванням, здійснюється кримінально-виконавчими інспекціями за місцем їх проживання та регулюється розділом IV Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань, затвердженої наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань та МВС України від 19 грудня 2003 р. № 270/1560 [8]. В останні роки приблизно 35–40% жінок звільняється з установ виконання покарання умовно-достроково, кожна третя відбуває призначений строк покарання повністю. Помилування протягом останніх 10 років застосовується лише до 2% жінок щорічно.

Висновки. Враховуючи викладене, ми дійшли висновку, що вчинення жінкою будь-якого злочину, а особливо насильницького, майже завжди є явищем надзвичайним. Крім того, винна ніби виштовхується із середовища, і набуте тавро злочинниці існує з нею досить довго, іноді залишається на все життя. Унаслідок цього досить значні труднощі й проблеми ресоціалізації після звільнення, отримання допомоги жінками, які відбули покарання. Багато хто не витримує такого напруження й знову потрапляє в місця позбавлення волі, а суспільство починає платити подвійну ціну за новий злочин. Тому можна з упевненістю стверджувати, що кримінально-виконавча система, організація діяльності установ із виконання покарання у виді позбавлення волі щодо жінок потребують значного концептуального переосмислення.

Список використаних джерел:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України. – Х. : Одіссей. – 2014. – 88 с.
2. Резніченко Г.С. Особливості відбування покарання у вигляді позбавлення волі засудженими жінками відповідно до вікових особливостей / Г.С. Резніченко // Південноукраїнський правничий часопис. – 2007. – № 3. – 175 с.
3. Кримінально-виконавче право : [збірник нормативно-правових документів] / уклад. А.Х. Степанюк. – Х. : Право, 2005. – 461 с.
4. Кримінальний кодекс України. – Х. : Одіссей, 2005. – 222 с.
5. Голіна В.В. Кримінально-виконавче право / В.В. Голіна. – Х. : Право – 2011. – 328 с.
6. Кодекс законів про працю України: науково-практичний коментар. – Х. : Консум. – 2003. – 592 с.
7. Науково-практичний коментар до Кримінально-виконавчого кодексу України / [І.Г. Богатирьов, О.М. Джужа, О.І. Богатирьова, С.М. Бодюл та ін.] ; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. І.Г.Богатирьова. – К. : Атіка, 2010. – 560 с.
8. Інструкція про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань, затвердженої наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань та МВС України від 19 грудня 2003 р. № 270/1560 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0016-04.

